

Nie tylko brak talentu jest powodem rezygnacji ze studiów

Program TELL – uniwersytet otwarty na studenta,
student otwarty na efektywne uczenie się

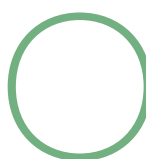
DOI: 10.47050/jows.2022.4.55-61

Niniejszy artykuł stanowi opis działań programu TELL (*Techniques of Effective Language Learning*) powstałego w 2018 roku na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z inicjatywy dwojga wykładowców – dr Anny Broszkiewicz i mgr. Basa van der Hama.

Celem projektu jest udzielenie studentom szeroko rozumianego wsparcia w efektywnym uczeniu się języków obcych. Założenia programu i konkretne działania, które są podejmowane przez zespół TELL, mogą okazać się niezwykle przydatne dla nauczycieli języków obcych na etapie nauki w szkole podstawowej i średniej.

ANNA BROSZKIEWICZ
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

BAS VAN DER HAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

obecnie zespół TELL liczy prawie 20 członków i obejmuje wsparciem studentów wielu kierunków filologicznych na UAM, zarówno z Polski, jak i z innych krajów. W jego skład wchodzi wykładowcy z Wydziału Anglistyki, Wydziału Neofilologii i Studium Językowego UAM: specjaliści od nauczania języków obcych i coachingu, pedagodzy i mentorzy. W 2022 roku zespół TELL otrzymał nagrodę Ministra Edukacji i Nauki za znaczące osiągnięcia w dziedzinie działalności dydaktycznej.

Jak co roku w październiku swoją przygodę z Uniwersytetem zaczynają nowe rzesze studentów: młodych, z bogatymi i różnorodnymi zainteresowaniami. Każdy z nich ma własne historie i przeżycia, ale posiadają jeden wspólny cel: chcą dalej się uczyć, rozwijać, poszerzać horyzonty, szlifować swoje talenty, przygotować się do samodzielnego i dorosłego życia. Po 12 latach dotychczasowej edukacji nasi nowi studenci są wyposażeni w unikatowy zestaw doświadczeń związanych z edukacją: właśnie zdali maturę, czyli wykazali się wiedzą i umiejętnościami, które zaprezentowali w sposób pisemny i ustny przed komisjami składającymi się z nieznanymi im nauczycieli. W większości przypadków dokonali też samodzielnego wyborów związanych z kierunkiem studiów w dziedzinach, w których osiągnęli sukcesy, otrzymywali wysokie oceny, byli najlepsi w swoich grupach i przede wszystkim – które znajdują się w kręgu ich zainteresowań.

Po kilku miesiącach obserwujemy, że duża liczba studentów rezygnuje ze studiów. Niektórzy zdają sobie sprawę, że kierunek okazał się dla nich nieodpowiedni, inni zbyt ambitnie podeszli do studiowania, decydując się na dwa fakultety naraz lub rozpoczynając jednocześnie pracę zawodową, wreszcie dla niektórych studia okazały się zbyt wymagające. Z naszych obserwacji wynika, że większość młodych ludzi rozpoczynających nowy rozdział w swojej edukacji jest zmotywana i podczas zajęć wykazuje się wiedzą, umiejętnościami i zaangażowaniem. Mimo to, kiedy pojawiają się pierwsze testy i kolokwia, studenci często sobie z nimi nie radzą. Być może dzieje się tak dlatego, że wszelkie obowiązki dotyczące życia codziennego, nauki i podjętej pracy są zmuszeni zaplanować i wykonać samodzielnie. Nie ma już dziennika elektronicznego, w którym nauczyciele wpisują terminy testów i zadania domowe, a rodzice, dotychczas na co dzień motywujący

i wspierający młodego człowieka w dążeniu do zdobywania wiedzy, często zostają w innym mieście. Jednak problemy okazują się bardziej uniwersalne: studenci nie używają kalendarza, nie planują, kiedy będą przygotowywać się do kolokwium/testu. Oprócz tego stosują techniki/strategie uczenia się, które mogły być wystarczające w szkole średniej, ale na studiach już się nie sprawdzają.

Wielu z nich myśli, że uczy się za mało, więc postanawiają poświęcać na to jeszcze więcej czasu. Często jednak nie potrafią się skoncentrować, odkładają działania na później, a wszechobecne FOMO (ang. *fear of missing out*) nie pozwala im odseparować się od technologii i mediów społecznościowych. Niestety rozpoczyna się błędne koło: brak snu, brak wolnego czasu dla przyjaciół i na hobby, brak aktywności fizycznej, co nieuchronnie prowadzi do kolejnych niepowodzeń, przez co młodzi ludzie nie są w stanie zdać egzaminów i zaliczyć pierwszego roku studiów. Rezygnują więc z poczuciem bezradności i porażki, czasem decydują się na nowy kierunek i sytuacja powtarza się do momentu, kiedy zdają sobie sprawę, że to, jak się uczą, nie jest efektywne i że potrzebują wsparcia, pomocy. Ten moment jest przełomowy.

Na podstawie wieloletnich obserwacji, a także danych uzyskanych z badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów podczas pandemii COVID-19 (Mól 2021; Urbański 2021; Walter 2021), można zidentyfikować najdotkliwsze problemy studentów związane z efektywnym uczeniem się. Są to: nieumiejętność zarządzania sobą w czasie, nieumiejętność planowania i organizacji nauki, złe techniki uczenia się, stres, prokrastynacja, niska samoocena, a także brak efektywnego odpoczynku. Ponadto podczas

pandemii studenci narzekali na brak stabilnego rytmu dnia, brak możliwości realnego kontaktu z innymi studentami, utratę motywacji, trudności z koncentracją, częste odczuwanie lęku, nieterminowe wywiązywanie się ze zobowiązań, odkładanie wszystkiego na później, brak autonomii i lęk przed wypowiedaniem się na forum grupy.

Działania zespołu TELL skoncentrowały się głównie na studentach pierwszych lat, ponieważ to właśnie oni najczęściej rezygnują z dalszego kształcenia. Są to zazwyczaj osoby z wysokimi wynikami matur, początkowo aktywne i zmotywowane, ale niepotrafiące poradzić sobie z wymaganiami nowej sytuacji edukacyjnej. Stosowane przez nie strategie uczenia się języków obcych są nieskuteczne, gdyż w większości opierają się na biernym przyswajaniu wiedzy. Obraz ten potwierdzają badania przeprowadzone wśród licealistów (Drożdżał-Szelest i Domińska 2016). Często osoby, które w liceum miały wyniki bardzo dobre lub celujące, podczas studiów otrzymują oceny dostateczne. Niektórzy studenci tego nie rozumieją, nie akceptują, nie potrafią realnie ocenić swojej sytuacji, uczą się więc jeszcze więcej, dłużej, korzystają z wątpliwych narzędzi, aby ich oceny dorównały tym z liceum. Ma to także swoje głębsze podłoże psychologiczne i może świadczyć o „nastawieniu na trwałość” (*fixed mindset*), które cechuje się wiarą w niezmienność cech i talentów (Dweck 2008). Prowadzi ono zwykle do przyjęcia postawy bezradności, unikania stawiania sobie celów i traktowania ich jako niemożliwych do zrealizowania, przynajmniej w sposób uczciwy i harmonijny.

Cele programu

Należy przyjąć, że jednym z celów kształcenia powinno być rozwijanie postawy autonomicznej. Można tego dokonać m.in. poprzez:

Rys. 1. Nowi studenci często czują się bezradni

Projekt: Bas van der Ham

Rys. 2. Logo programu TELL

Projekt: Bas van der Ham

- ➔ wspieranie osoby uczącej się podczas przechodzenia ze sterowania zewnętrznego na wewnętrzne,
- ➔ zachęcanie jej do aktywności metapoznawczej,
- ➔ ćwiczenie umiejętności podejmowania pogłębionej, skonkretyzowanej refleksji nad własnym procesem uczenia i komunikowania się w językach obcych,
- ➔ budowanie umiejętności zarządzania własną nauką/komunikacją w języku obcym (Komorowska 2002; Smuk 2016; Williams i in. 2015).

Głównym celem programu TELL jest realne, holistyczne i spersonalizowane wsparcie studentów, aby mogli uczyć się w sposób efektywny i zrównoważony, a także czerpać satysfakcję z okresu studiów. Wartości, jakimi kieruje się zespół TELL, to przede wszystkim otwartość, akceptacja różnorodności i nastawienie na rozwój (*growth mindset* – Dweck 2008). Należy pamiętać, że studia filologiczne są wymagające: kompetencja językowa jest nie tylko celem samym w sobie – język stanowi również narzędzie zdobywania wiedzy i umiejętności. Żeby go dobrze opanować, podczas zajęć nie można być pasywnym, trzeba aktywnie współpracować z wykładowcą i resztą grupy.

Opis działań

Działania projektowe rozpoczynają się w listopadzie. To w tym czasie studenci otrzymują swoje pierwsze oceny i zaczynają dostrzegać obszary, które wymagają dodatkowej pracy. Niektórzy zdają sobie sprawę, że uczelnia stawia przed nimi wymagania, do których spełnienia nie wystarczają techniki uczenia się stosowane w liceum. Członkowie zespołu TELL osobiście docierają z informacjami do każdej grupy na pierwszym roku studiów filologicznych, co pozwala zmniejszyć dystans i nawiązać z młodymi ludźmi realny kontakt. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że decyzja o przystąpieniu do programu należy do studenta i bardzo nam zależy, aby tak pozostało. Uważamy, że przeniesienie tej odpowiedzialności na osobę bezpośrednio zainteresowaną jest ważne i potrzebne, ponieważ kształtuje umiejętność samodzielnego podejmowania decyzji i ponoszenia ich konsekwencji. Czasem studenci na pierwszym roku nie chcą skorzystać z pomocy, ale dwa lub trzy lata później przystępują do programu, ponieważ widzą efekty działań TELL u swoich kolegów i koleżanek. Kolejny powód dobrowolnego udziału w inicjatywie, to intencja zapewnienia uczestnikom komfortu podczas warsztatów. W grupie osób, do której wszyscy przynależą z własnej woli i w której każdy ma podobne doświadczenia, łatwiej jest się otworzyć, podzielić swoimi problemami, zaakceptować je i nauczyć się je rozwiązywać.

Chętni studenci zapisują się przez stronę tell.amu.edu.pl. Każdy z nich może porozmawiać z nauczycielem o dogodnej dla siebie porze – spotkania wyznaczane są indywidualnie według prostych zasad. Uczestnicy programu mogą również zaznaczyć na stronie, czy potrzebują porady dotyczącej nauki w sytuacji, gdy doświadczają depresji, stanów lękowych, ADHD lub ASD. W takich przypadkach ze studentem spotyka się wykładowca, który nie tylko jest specjalistą w dziedzinie nauczania języka obcego, ale dodatkowo posiada kwalifikacje pedagogiczne i doświadczenie w obszarze specyficznych potrzeb związanych z uczeniem się. Obcokrajowcy mogą wybrać opcję rozmowy w języku ojczystym, tj. angielskim, niemieckim lub ukraińskim, ponieważ często łatwiej jest rozmawiać o trudnościach i problemach, używając języka rodzimego.

Rozmowa

Rozmowa w ramach TELL jest nieocenioną formą wsparcia opartą na niedyrektywnym, zorientowanym na osobę uczącą się podejściu doradczym (Rogers 2002). Jego teoretyczną podstawą jest pojęcie autonomii uczącego się, rozumianej jako zdolność do brania odpowiedzialności za własne kształcenie. Szczególny nacisk podczas każdej rozmowy przeprowadzanej przez specjalistów z TELL kładziony jest na wysłuchanie studenta. Konwersacja dotyczy wielu dziedzin, które mogą wpływać na proces nauki. Oprócz wymienionych już

obszarów, takich jak zarządzanie czasem, techniki uczenia się i radzenia sobie ze stresem, są to również: motywacja studenta, jego/jej własne oczekiwania, rytm dnia i nocy, organizacja i sposoby spędzania wolnego czasu, a także formy odpoczynku. Należy podkreślić zastosowane tu zindywidualizowane podejście, opierające się na zweryfikowaniu potrzeb studenta na podstawie specjalnie przygotowanego kwestionariusza.

Rozmowa może pomóc młodemu człowiekowi zidentyfikować źródło problemu i zweryfikować jego własne przekonania na temat procesu nabywania wiedzy. Wielu studentów uważa na przykład, że powinni więcej się uczyć kosztem chwil zarezerwowanych na odpoczynek, ale często okazuje się, że zainwestowany czas wykorzystywany jest w sposób nieefektywny, a oni sami nie stosują właściwych technik uczenia się. Problemy ze stresem nierzadko są spowodowane brakiem umiejętności zarządzania sobą w czasie, niedotrzymywaniem terminów i odkładaniem pracy na później, co wywołuje w studentach poczucie braku kontroli nad swoją nauką. Spokojna rozmowa przeprowadzona z wykwalifikowanym i empatycznym specjalistą z zespołu TELL w atmosferze zrozumienia i akceptacji pozwala młodym ludziom otworzyć się na nowe możliwości i zaplanować realne działania naprawcze, zarówno w obszarze nauki, jak i emocji.

Warsztaty

Po rozmowie indywidualnej, kiedy studenci są już świadomi, gdzie może znajdować się źródło ich problemów, następuje etap warsztatów tematycznych. Każde spotkanie skupia się na jednym zagadnieniu i jest przeprowadzane w małej grupie osób, które dają sobie nawzajem możliwość wymiany doświadczeń związanych z konkretnym problemem w uczeniu się.

Omawiane są następujące tematy:

- ➔ zarządzanie czasem i planowanie,
- ➔ techniki prezentacji,
- ➔ efektywne techniki uczenia się,
- ➔ radzenie sobie ze stresem i z prokrastynacją,
- ➔ organizacja materiałów dydaktycznych,
- ➔ sporządzanie notatek,
- ➔ umiejętność stawiania sobie celów, komunikowania swoich potrzeb i proszenia o pomoc.

Warto również wspomnieć, że przez trzy lata z rządu prawie wszystkie miejsca na warsztatach TELL (w tym roku już ponad sto) były zapełnione, a studenci, którzy się zarejestrowali, regularnie przychodzili, aktywnie uczestniczyli w zajęciach, a następnie dzielili się doświadczeniami dotyczącymi wprowadzonych zmian ze swoimi opiekunami.

Warsztaty odbywają się w grupach 10–15-osobowych i obejmują praktyczne ćwiczenia, które pomagają uczniom podjąć refleksję nad swoim procesem uczenia się. Szczególnie wart podkreślenia wydaje się fakt, że dzięki działaniom zespołu TELL studenci – uczestnicy programu, tworzą funkcjonalny i przydatny krąg wzajemnego wsparcia, co było wyraźnie widać podczas nauczania zdalnego związanego z pandemią. Działania TELL wspierają walkę z wykluczeniem edukacyjnym, społecznym i emocjonalnym. Studenci otrzymują cenną i terapeutyczną możliwość podzielenia się doświadczeniami bez strachu przed reakcjami innych, ponieważ wszyscy w danej grupie są w tej samej sytuacji. Wiele warsztatów składa się z dwóch części, tak, aby studenci najpierw mogli przełożyć ćwiczenia na praktykę, wprowadzić w życie pewne rozwiązania, a podczas drugiego spotkania dokonać refleksji i przeanalizować efektywność podjętych kroków.

Towarzystwo w procesie zmiany

Po zakończeniu serii warsztatów zespół TELL nadal monitoruje swoich podopiecznych i zachęca ich do kontaktu. Pracownicy piszą maile do osób, z którymi przeprowadzali rozmowy i warsztaty, a studenci mają możliwość odbycia kilku sesji coachingowych z wykwalifikowanymi nauczycielami. Podczas takich spotkań otrzymują wsparcie w realizacji działań, a dzięki

nawiązaniu relacji mogą łatwo odnowić kontakt, jeśli w trakcie roku pojawią się inne problemy i/lub potrzeba rozmowy lub podzielenia się swoimi doświadczeniami. Odpowiedzialność i wypracowane procedury członków zespołu TELL pozwalają studentom kontrolować swój proces edukacyjny, a także rozwijać go w bezpiecznej i pełnej wsparcia atmosferze.

TELL dla wykładowców i nauczycieli

Zespół TELL oferuje również wsparcie wykładowcom i nauczycielom, którzy mogą mieć duży wpływ na redukcję stresu studentów lub (podczas pandemii) na tworzenie warunków sprzyjających lepszemu poznawaniu się i rozwijaniu komunikacji podczas zajęć oraz po nich. Wykładowcy mogą uzyskać pomoc od ekspertów TELL – doświadczonych pedagogów i nauczycieli. Odbywa się to poprzez indywidualne konsultacje i, w razie potrzeby, obserwacje zajęć. Przykładowe problemy to np.: zła atmosfera na zajęciach, wysoki poziom stresu, milcząca grupa, w których nikt nie zabiera głosu, a także studenci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, o których wykładowca się martwi. Należy podkreślić, że szczególnie na zajęciach z języków obcych dynamika w grupie jest ważna, ponieważ żeby podjąć komunikację z innymi, wyrażać swoje zdanie i dzielić się wiedzą, uczniowie muszą czuć się bezpiecznie.

TELL udziela wykładowcom praktycznych wskazówek również w formie broszur internetowych (tell.amu.edu.pl/wykladowca). Forma online umożliwia ogólną dostępność materiałów, z których skorzystało, szczególnie podczas pandemii, wielu nauczycieli z całej Polski.

Korzyści dla ucznia, korzyści dla uczelni (szkoły)

Wszystkie uniwersytety, które znajdują się w czołówce światowego rankingu uniwersytetów (*SOS Digital – Providing support to students in distress 2020*), tworzą programy i ośrodki wsparcia dla studentów doświadczających trudności na poziomie akademickim. Działając ze świadomością coraz bardziej wymagającej rzeczywistości, a także potencjalnych strat, zarówno osobowych, jak i finansowych, uczelnie dostrzegają, jak istotnym elementem efektywnej edukacji jest dobrostan ucznia i nauczyciela (Hattie 2009, Mercer i Gkonou 2020). Dobre relacje z otoczeniem, otwartość i akceptacja, a także realne wsparcie pozwalają uczącym się kontynuować proces kształcenia, przewyżczać trudności i osiągać cele, zachowując przy tym równowagę, zarówno jeżeli chodzi o zdrowie psychiczne, jak i fizyczne. Zespół TELL współpracuje z Biurem Obsługi Studenta i, jeżeli dana osoba podejmuje kroki zmierzające do rezygnacji ze studiów, proponujemy jej rozmowę. Widzimy, że przynosi to efekty. Dzięki empatycznym i otwartym członkom zespołu, potrafiącym udzielić realnego wsparcia i zaplanować konkretne kroki naprawcze, niektórzy studenci zmieniają decyzję i pozostają na uczelni. Należy także wspomnieć, że wśród kadry dydaktycznej wzrosła akceptacja trudności w nauczaniu; wykładowcy mają świadomość, że uczeń z niskimi ocenami niekoniecznie jest kimś, komu brakuje motywacji, talentu lub zaangażowania.

Z ankiety przeprowadzonej wśród studentów, którzy uczestniczyli w programie TELL w semestrze zimowym 2020/2021, wynika, że ponad 80% z nich uważa, że ich zarządzanie czasem poprawiło się w semestrze letnim w porównaniu z semestrem poprzednim. Większość twierdzi też, że rzadziej doświadcza sytuacji stresogennych, znajduje więcej czasu na wypoczynek, mimo że w programie studiów jest zwykle więcej egzaminów właśnie w drugim semestrze. Pracownicy TELL otrzymują również od uczniów informacje zwrotne, które pokazują, jak bardzo program pomógł im w zdaniu egzaminów, a także w odzyskaniu kontroli nad procesem uczenia się oraz radości i satysfakcji z nauki.

Wartość dodaną stanowi również efekt, jakiego się nie spodziewaliśmy: zarówno studenci, jak i wykładowcy „otwierają się” i w poczuciu pełnej akceptacji mówią o trudnościach czy przyczynach stresów oraz lęków w uczeniu się i nauczaniu. Jest to pozytywne przekroczenie pewnej granicy, co z pewnością pomaga reagować na problemy i optymalnie je rozwiązywać. We wspomnianej ankiecie studenci wyrazili opinię, że czują się bardziej akceptowani,

szczególnie ci, którzy mają trudności z uczeniem się spowodowane depresją lub innymi problemami psychicznymi.

Wsparcie w obszarze technik efektywnego uczenia się powinno rozpoczynać się już w szkole podstawowej. Tematy, którymi zajmujemy się w programie TELL, są uniwersalne i mogą wspomóc edukację na wszystkich poziomach, rozwijając samoświadomość, autonomię ucznia, rzetelną samoocenę, umiejętności zarządzania swoim czasem. Dostrzegamy znaczne różnice między studentami, których nauczyciele języków obcych w szkołach zwracali uwagę na proces efektywnego uczenia się i dawali swoim podopiecznym wskazówki, jak uczyć się lepiej, jak stawiać sobie realne cele, jak zachować równowagę między nauką a życiem.

Często trudno dostrzec, że uczeń ma problemy z ustaleniem priorytetów i dbaniem o swój dobrostan, szczególnie kiedy odnosi sukcesy i ma dobre oceny. Jeżeli jednak nauka pochłania mu większość dnia bądź zabiera czas na sen, a przy tym młody człowiek odczuwa stres i nie potrafi dostrzec problemu z perfekcjonizmem, są to sygnały niepokojące, które mogą zagrozić szansom na udane i szczęśliwe (!) studia.

Zakończenie

Konieczność realnego i systematycznego wspierania studentów w dziedzinie strategii uczenia jest dostrzegana na całym świecie - cenione uniwersytety działalność w tym zakresie uznają za swój priorytet. Warto wspomnieć np. o Uniwersytetach Stanford (ctl.stanford.edu) lub Berkeley (slc.berkeley.edu/), które inwestują w dobrostan studenta zdolnego i osiągniętego sukcesy, aby dostrzec jego potrzeby i odpowiednio na nie reagować. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podąża ich śladem, a biorąc pod uwagę dane, obserwacje uczniów, a także opinie dydaktyków, należy stwierdzić, że program TELL spełnia swoje zadanie. Przez ostatnie 4 lata otoczył wsparciem ok. 350 studentów różnych filologii. Można zaryzykować tezę, że przynajmniej część z nich ukończyła i ukończy studia, ponieważ obok znalazł się ktoś, kto ich wysłuchał, zaakceptował, pomógł w trudnych chwilach, przez jakiś czas towarzyszył na ścieżce edukacyjnej.

Autorzy artykułu są przekonani, że opisany przez nich program wsparcia TELL może być przydatny dla uczniów na różnych etapach edukacji. Efektywne uczenie się języka obcego wymaga ćwiczeń nastawionych na komunikację, a zapamiętywanie wyizolowanych list słownictwa i zasad gramatycznych nie wystarczy. Język to systematyczna praca i gotowość do podejmowania ryzyka. Zaplanowanie działań mających na celu podniesienie świadomości uczniów dotyczącej efektywnych technik uczenia się i realne ich przećwiczenie, tak, aby każdy uczeń mógł dostosować techniki pracy do swoich stylów uczenia się i innych potrzeb indywidualnych, będzie owocować nie tylko lepszymi wynikami w nauce. Przede wszystkim umożliwi zapewnienie równowagi w życiu młodego człowieka, czyli zdrowia fizycznego i psychicznego. Przygotowanie ucznia na etapie szkoły podstawowej czy średniej do zarządzania sobą w czasie, planowania czasu na naukę i odpoczynek, wyznaczania sobie celów i systematycznej pracy nad nimi, wreszcie podejmowania autonomicznych decyzji i gotowości ponoszenia ich konsekwencji to umiejętności potrzebne nie tylko w szkole i na uniwersytecie, ale także w całym życiu. Jeżeli spróbujemy odpowiedzieć na potrzeby uczniów już na etapie szkolnym i wyposażymy ich w narzędzia do radzenia sobie z potencjalnymi trudnościami, będą oni lepiej przygotowani na wyzwania podczas studiów i nie tylko.

I właśnie po to jesteśmy! Jeżeli chcesz z nami porozmawiać lub dowiedzieć się więcej, TELL us about it! Liderzy programu są dostępni i chętnie odpowiedzą na wszelkie pytania pod adresem: tell@amu.edu.pl.

BIBLIOGRAFIA

- Drożdżał-Szelest, K., Domińska, A. (2016), *Developing writing strategies of poor language learners at the level of junior-high school*, „Neofilolog” 46(1), s. 59–77.
- Dweck, C. (2008), *The New Psychology of Success*, Nowy Jork: Ballantine Books.
- Hattie, J. (2009), *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Komorowska, H. (2002), *Sprawdzanie umiejętności w nauce języka obcego. Kontrola – ocena – testowanie*, Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Mercer, S., Gkonou, Ch. (2020), *Relationships and good language teachers*, [w:] C. Griffiths, Z. Tajeddin (red.), *Lessons from good language teachers*, Cambridge: CUP.
- Mlynard, J., Carson, L. (2012), *Advising in language Learning*, Nowy Jork: Routledge.
- Mól, R. (2021), *Informacja o uczelnianym badaniu jakości kształcenia zdalnego*, IV Dzień Jakości Kształcenia UAM.
- Murray, G., Fujishima, N. (2016), *Social Spaces for Language Learning*, Londyn: Palgrave Macmillan.
- Smuk, M. (2016), *Od cech osobowości do kompetencji savoir-être. Rozwijanie samoświadomości w nauce języków obcych*, Lublin: Werset.
- Urbański, M. (2021), *Pandemiczne doświadczenie zdalnego uczenia i nauczania: Wydział Psychologii i Kognitywistyki UAM*, IV Dzień Jakości Kształcenia UAM.
- Walter, N. (2021), *Pedagogiczne konteksty edukacji zdalnej – doświadczenia na poziomie akademickim*, IV Dzień Jakości Kształcenia UAM.
- Williams, M., Mercer, S., Ryan, S. (2015), *Exploring psychology in language learning and teaching*, Oxford: Oxford University Press.

DR ANNA BROSZKIEWICZ Anglistka wykładająca na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jest specjalistką w dziedzinie dydaktyki języków obcych i kształcenia nauczycieli. Koordynuje praktyki pedagogiczne oraz ściśle współpracuje z nauczycielami i szkołami, dla których corocznie organizuje konferencję „Języki ODNOWA”. Liderka i współtwórczyni programu wsparcia studentów filologii obcych TELL.

Artykuł został pozytywnie zaopiniowany przez recenzenta zewnętrznego „JOWS” w procedurze *double-blind review*.

BAS VAN DER HAM Pracuje na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jest pedagogiem specjalnym i prowadzi szkolenia dla wykładowców, nauczycieli, studentów i uczniów na temat trudności w procesie nauczania oraz uczenia się. Lider i współtwórca programu wsparcia studentów filologii obcych TELL.